

לימוד סתרי תורה, לפי משנתו של הראי"ה קוק

מבוא

יש לנו לתמוה הפלא ופלא. הרי "תורת ה' תמימה" ואין בה דופי. איך נהיה הדבר הנורא הזה אשר חלק גדול מעם ישראל מנוכר ללקחי התורה ואינו רואה בה שום תועלת? וגם חלק מסויים ממקיימי המצוות עושים זאת "מצות אנשים מלומדה", מפני נחלת אבותיהם ואינם מרגישים בקיומה שגב ורוממות?

ענה על כך הרב אברהם קוק שהחסרון הוא מפני הלימוד החיצוני בתורה, ללא לב ותוך. והוא מציין שכך היתה תלונת הנביאים וצדיקי הדורות, שמחוסרי ההבנה הופכים את התורה ל"יבשה". (הכינוי לקוח מן תיקוניזיהר, תיקון ל' ד"ה נתיב תנינא). לימוד גמרא בלבד, כשלעצמה לא תועיל להעניק ללומד רוח קדושה. לימוד "פוסקים" לבד לא תוביל לתוצאה הנדרשת. רק כאשר לומדים תורת המעשה בליווי תורת המחשבה; ללמוד טעמי המצוות ע"פ חז"ל, ללמוד עניני אמונה והשקפה, ללמוד בליווי מושגים רעיוניים, רק אז יתפתחו רגשות נעלים ע"י אותו לימוד בסיסי של גמרא ופוסקים. נקדים כאן מובאה חשובה מדבריו:

"מהו הלימוד היסודי של חכמת האמת אם לא הפירוש המקובל של אמונת ישראל, בכל מרום קדושתה וטהרתה. שבכל מה שהעזיבה הולכת ומתרבה, ותורה דלעילא מופרת, הולכים קוצים וברקנים וצומחים מאליהם, סביב סביב לנקודת האורה של אמונת אלוהי אמן. הצמחים הרעים אינם צריכים עבודה, מתוך עצלות מעצמם הם גדלים. והדור הזה הלקוי כל כך במחלת הכפירה, שהיא רפיון האמונה, האם אין לנו יסוד לומר שלתשועתו אנו צריכים להרבות בתורת האמונה? וכל זמן שהארטודקסיה (תרגום: הממסד של שומרי מצוות) אומרת בעקשנות דוקא, לא, רק גמרא ופוסקים לבדם, לא אגדה, לא מוסר, לא קבלה ולא מחקר, לא דעת העולם ולא חסידות, ועם כל זה אנכי אחזיק את מלחמתי נגד כל הקמים עלי מעברים; הרי מדלדלת את עצמה. וכל האמצעיים שהיא לוקחת בידה להגן על עצמה, מבלי לקחת את סם החיים האמתי, אור התורה בפנימיותה, הם לא לעזר ולא להועיל. והיא מתמלאה ע"י זה בקצף אין-איל, ומתמלאה מחשבות של משטמה ומדנים, גם בינה לבין עצמה. וכחה הולך וכשל".

ואח"כ ממשיך:

"זמזה באה התוצאה של הצמצום המקוצף, שכל תיקון עולם, וכל כח חיים מתגלה, הכל הוא נראה לה כבא לבלע אותה, להוריד עז מבטחה" וכו'. ("אגרות הראי"ה", ח"ב עמ' רלב-רלג).

שמה לזה כיון ירמיה הנביא כאשר קרא בחוצות ירושלים: "הכהנים לא אמרו איה ה', ותופשי התורה לא ידעונו" (ירמיה ב, ח). כלומר ידעו את ההלכה המעשית, אבל לא ידעו למי הם עובדים, לא היתה להם הרגשה חיה של הנוכחות המוחלטת של האלוקות. לא היתה להם תחושה של "שויתי ה' לנגדי תמיד"! וזה מה שתרגם שם "יונתן": "לא אליפו למידע דחלתי". (עיין דברי הרב לענין פסוק זה ב"אגרות ראי"ה" ח"א עמ' כ"ה).

לימוד ספרי מחשבת ישראל

לא היתה כוונת הרב ללימוד סתרי תורה בלבד, של זהר ושל כתבי אריז"ל. אלא כל הספרים העוסקים בחכמת הרעיון, כמו מוסר וחסידות, קרא להם "חכמה הרוחנית" וכדבריו:

"החלק הרוחני שבתורה, לכל רחבו ועמקו והיקפו, מוכרח גם הוא למצוא מקום בישיבה. האגדות, המדרשים, הנגלים והנסתרים, ספרי מחקר וקבלה עיונית, המוסר, הרעיון, הדקדוק, הפיוט והשירה, כמובן של חכמי אמת וחסידים הראשונים, גם הם הנם גופי תורה" ("אגרות ראי"ה", ח"א דף קפז).

"כל ישעי וחפצי, שיתרגלו הצעירים בעלי הכשרון ללמוד, בגירסא תחילה ואח"כ בעיון, את החלק המוסרי והמדעי שבתורה" (הערת המלקט: "והמדעי" ענינו הלכות דיעות) שהוא כלל תורת הלבבות. וכו' הלימוד מתרחב והולך בהדרגה, בקביעות עת שעה או שעתיים בכל יום, עד כדי רכישת השקפה הגונה ורגש פנימי על חלק המוסרי והעיוני שבתורה, יעדן את הרוח, וישובב את הנפש וכו'. וכל כך תהיה ההתעסקות בהלכות דעות שבתורה עושה פריה, עד שהפלפול, החקירה, הביאור והחידוש בענינים הללו, יהיה מצוי אצל כל צעיר בעל כשרון, כמו שהוא מצוי ב"ה בחלק המעשי, ואז יעשה את פעולתו לטובה עד שאפילו את הצד המעשי ירומם וירחיב" ("אגרות ראי"ה", ח"א עמ' צג).

"למשל מן ספרי רב סעדיה גאון, הרמב"ם, הכוזרי, חובת הלבבות, העקידה, העיקרים, ודומיהם. וכה ילך הקו הלוך והקיף לאטו, עד

ספרי ראשית חכמה, של"ה, מהר"ל מפראג, וכל הדומים להם. ומהם עד ספרי הדורות המאוחרים, ספרי הגר"א ותלמידיו, הגר"ז מלאדי וכל בעלי ההסברה שבחסידות, וכל הדומים לאלה ולאלה, ספרי הרמ"ח לוצאטו, יסוד ושורש העבודה וכיו"ב. וכו' וכו' הם מבריקים בנפש ההוגה בהם, בטהרת לב, בגבורה וצהלה, במתינות, בשקט ושלוות חכמים, המחברם אל כללות התורה והעבודה, אל אהבת המקום ב"ה, אהבת ישראל ואהבת הבריות והחיים בכלל" ("אדר היקר", עמ' טז).

"שכל עיקר כוונתי בחוברותי, ובכל מה שאני כותב, הוא רק לעורר וכו' לעסוק בעיון בפנימיות התורה וכו' בין במוסר וכו' בין במחקר, בין בקבלה וכו' בין על דרך הראשונים, בין על דרך האחרונים, בין על דרך החסידות, בין על דרך רבינו הגר"א והרמ"ח לוצאטו ז"ל. וללמוד את כל הספרים עם דברי זהר הקדוש וספרא דצניעותא, ספר הבהיר וספר יצירה וכל מדרשי חז"ל, בעיון ובבקיאות, צריך על זה התמדה גדולה, ממש כהתמדת הש"ס ופוסקים" ("אגרות ראייה", ח"א עמ' מא).

(יש) "לקבוע מסכת ברחבה לכל המקצוע הגדול של תורת הלב והמחשבה, לכל הלכות הדעות שבתורה, מתחתית המדריגה של הלימוד המוסרי ביותר נמוך וקל, עד רום פסגת המחשבה היותר עליונה ורוממה, עד מרום שיח קודש של רזי עליון וסתרי תורה" ("אגרות ראייה", ח"א עמ' כו).

חשיבות מיוחדת ללימוד זה דוקא בארץ ישראל

"ראשית עבודתה של תורת א"י צריכה להיות מכוונת ביחוד להסיר את הבורות (שתי אותיות ו' מנוקדות שורוק) של החלק מדעי (ביאור: הרעיוני) והפנימי שבתורה. זהו החלק הנשגב של כל עניני הלב התלוי ברגשות, בדעות ובאמונות, שהוא כללות תוכן האגדה, המוסר והמחקר, הקבלה והחסידות, הפילוסופי והפיוט, עם כל צדדיהם הרבים והשונים. כל אלה הם ענפים מתורת הנבואה ורוח הקודש המיוחדת לא"י" ("מאמרי הראייה", עמ' 79 וע"ע בענין זה ב"אגרות ראייה" ח"א עמ' קכג).

הראי"ה האריך בהשוואת כחות נפשם של תלמידי חכמים בא"י לבין עמיתיהם בחו"ל, וקבע שהראשונים חזקים יותר בהבנת פנימיות התורה (ואגב זה הם חלשים בפלפולי הסוגיות שבתלמוד) והאחרונה חזקים בלימוד פלפול וחלשים בלימוד הפנימיות ("אגרות ראייה", ח"א עמ' קיג; "אורות התורה", פי"ג פסקאות א, ה, ו).

במקביל ביאר ר' צדוק הכהן: "וזה היה החילוק בין בני בבל לבני א", כי בני בבל היו שקדנים ביותר בדברי תורה וכו' ונראה שלא היו בא"י שוקדים כל כך בבתי מדרשות כמו בבבל. ומעט שהיו עוסקים (בני בבל) בשביל כך בהשגת היראה, כמו שיראה ממאמר רבא לרבנן (יומא עב"ב). מה שאין כן בני א". וכידוע דכל ספרי דאגדתא המצויים בידינו הם מבני ארץ ישראל" ("שיחת מלאכי השרת", עמ' 8). ושח לי הרצי"ה כי אביו הראי"ה לא ראה אז ספרי ר' צדוק הכהן, כי ספריו נדפסו רק אחרי מלחמת העולם הראשונה.

גערת הרב במצמצמים עצמם ללמוד רק גמרא ופוסקים בלבד

חילוק זה מוזכר גם בספר הזוהר (ח"א עמ' רכד-רכה) שרשב"י לא היה מלמד סודותיו לבני חו"ל, כי הם דומים למגמגמים בלשונם. וזאת מפני אויר טמא של חו"ל הסותמת את האור. הראי"ה הביע מרירות רוחו ממה שת"ח אינם עוסקים מספיק בהבנה פנימית של התורה. זו לשונו:

"והוא הדבר מה שאני בעניי ובמר נפשי רגיל לקרוא, לשנות ולשלש מאות ואלפי פעמים, עזבנו את נשמת התורה (הערת רצי"ה: עיין זהר בהעלותך, דף קנב:). וזאת היא הצעקה הגדולה המקפת בעוזה דורות רבים, מימי הנביאים, הסופרים והחכמים, גדולי הדורות הראשונים והאחרונים. גדולי הכשרון שבנו, פנו להם בעיקר אל הצד המעשי שבתורה, וגם שם רק במקצועות מיוחדים, עבדוהו והרגילוהו בחינוך. (אבל) והצד ההרגשי, ויותר מזה הצד העיוני (ביאור המעתיק: החכמה הפנימית), ומה שלמעלה ממנו ובא אחריו ממילא, הקודש ההופעי שבו הגאולה והישועה גנוזה, אותו עזבו לגמרי. ולגס רוח ומשוגע ייחשב גם מי שבא ותובע את העלבון הגדול הזה, מרועי האומה" ("אגרות, ח"א עמ' קכג).

ואח"כ ממשיך שם:

"ובקרוב המחנה שהתורה והאמונה היא דגלה, שמה ושערוריה, צלמות ואין סדרים, אין חפץ ברור ולא אידיאל מחוור ומסודר. עוד המחשבה חזקה ש"בסגולות" ירפאו את שברנו וכו' וכו'. האורטודוקסיה במלחמתה השלילית כעת משפיקה את עצמה בהבלי שוא ובדמיונות כוזבים, שהחיים והמציאות מחריבים אותה, ומחריבים עמם את נושאייהם. וכו' וכו'.

"כל מי שיש אומץ בלבבו, כח בעטו ורוח ה' בנשמתו, קרוא הוא לצאת אל המערכה ולצעוק 'הבו אור!'. מחזה אחר, לגמרי אחר, היינו רואים בדורנו, (אלמלי) (אילו) נתנדבו חלק רשום מבעלי הכשרון,

הממולאים בתורה ובשכל טוב, לעבוד את כרם ה' בתוכו פנימה, לעסוק בטהרתם של מושגי האמונה והעבודה, בבירורן של הדיעות בעניני האלהות, הנבואה, רוח הקודש, הגאולה והצפייה לתשועה, תשועת האומה ותשועת העולם וכו' וכו'. ועל זה אנו נתבעים, ולזה נוצרנו" ("אגרות ראייה", ח"א עמ' קנד).

"והעקשנות הגורמת למצוא בצד הגלוי (של תורה) את כל הסיפוק הרוחני, היא מדלדלת את הכח... ומובילה (אל)... ריקניות ומפח נפש" ("אורות הקודש", ח"א עמ' ה).

"לא שמענו לקול נביאי האמת... שצווחו והכריזו... כי סוף הנהר של התלמוד המעשי לבדו להיות יבש וחרב (הערת המעתיק: עיין תיקוני זהר, תי' ל', ד"ה נתיב תנינא) אם לא נמשוך לתוכו תמיד מים מני ים (פנימיות התורה) ("אורות", עמ' קא).

"בדבר הישיבה, עיקר כוונתי היא שיהיה קבוע בה לימוד בקביעות בחלקי תורה הפנימיים, מתחילת המוסר והמחקר עד עמקי הקבלה והסוד לכל פרטיהם. כי מובטחים אנו שזה יביא לגאולה שלמה" ("אגרות ראייה" ח"א עמ' קמה, ומקורו בזהר ח"ג דף קנד ע"ב).

היחס לחילונים בזמננו משתנה אצל לומדי פנימיות התורה

ובאמת מחמת חוסר ידיעה בין ת"ח שבדורנו, לכן אין אנו מבינים כיצד להתייחס כהוגן לפושעי זמננו, וכיצד יש לתקנם. על פי עדותו של בנו הרצי"ה, אמר הרב על עצמו: "אין שום דבר, מהדעות והמחשבות שלי, שאין לו מקור בכתבי האר"י ז"ל" ("לשלשה באלול", ח"א פסקא מו). ולכן כתב להרידב"ז כדלהלן:

"אודיעו שכמאז כן היום הנני מתעב את הרע של הרשעים, ואת החלק הטוב שבהם לעולם הייתי מוקיר, ואוהב (ה' מנוקדת פתח, לשון עתיד), כי חלק ה' הוא. ומי שזוכה לטעום באמת טעם רזי תורה, יודע הוא כי כל העבודה השלימה רק על זה היא בנויה, לקרב רחוקים, וללקט ניצוצי קדושה מכל מקום שנתפזרו. ולענין דיעות, צריכים ללמוד בעיון את (המקורים) (המקורות) שלהם, בשקידה כראוי לתורה לשמה. ובעונותינו הרבים, העוסקים רק בלבושי התורה (הערת רצי"ה: זהר ח"ג דף קנב. כלומר "נגלות התורה") הנם טועים בזה מאד, ה' ירחם עליהם ויסלח להם בגודל חסדו" ("אגרות ראייה", ח"ב עמ' קנג).

כשלשה חדשים אח"כ כתב הראי"ה אל לרידב"ז:

"כוונתי, כל מי שהוא מוכשר לעסוק בפנימיות רזי תורה הוא מתמלא יותר מאור החסד של תורת חסד, ועליו החובה לעסוק בתיקון נפולים ובקירוב רחוקים" ("אגרות ראייה", ח"ב עמ' קפו).

הרי מכאן כי אילו האורטודוקסיה היתה יודעת ומבינה פנימיות התורה, היתה משכילה לדעת כיצד להתייחס לחילוניות שבדורנו וגם יודעת באיזה אופן ראוי לנו לעסוק בתיקון החילונים. חוסר ידיעה זו היא בעוכרנו.

כמה זמן לתת ללימוד זה

הראי"ה כתב כמה דברי הדרכה בענין לימוד זה (עיין "אורות התורה", פרק י). ושיבח את הלימוד הזה למרות שבתחילה אין האדם מבין כל צורכו "ואע"פ שלא בא עדיין למדה זו להבין בעומק העיון את יסוד הענין. וכו' כי ע"י העסק התמידי יגלו שערי אורה ופתחי חכמה לכל הולך בתום בדרך ה' וכו'. על כן ברוכים יהיו כל המתנדבים לעסוק בחכמה (של פנימיות) אפילו שעה או שתיים ביום, מדי יום ביומו, אף שעיקר יסוד עיונו ולימודו יהיה ענינים אחרים שבמקצועות התורה" ("אגרות ראייה", ח"א דף פא).

ומי שמוצא בלבו נטיה לכך, וחשק לבבי ללמוד פנימיות התורה, יקבע בה רוב שעות לימודו. וזו לשונו:

"החובה והמצוה לקרוא בגרון (הערה: כלומר בקול רם) את אשר דברו חכמי אמת, הראשונים כמלאכים זי"ע, כי כל חכם ותמים לבב, אשר ימצא בנפשו הכנה ותשוקה לאור חכמת האמת הברה והגנוזה, יהיה משתדל לקבוע בה עיקר עסק תלמודו, כדי שיזכה באמת בכתרה של התורה הפנימית; ועתים ושעות יקבע למקרא למשנה ותלמוד, לפוסקים הלכות ואגדות. ואז יעלה ויצליח ויזכה למאורות גנוזות" ("אגרות ראייה", ח"א עמ' פא).

והראי"ה מסיים:

"אמנם הצעירים לימים, או אשר ימצאו בעצמם כבודות ומיעוט חשק למאור הפנימי, עליהם החובה מוטלת לפחות, שלא לגרוע חק דבר יום ביומו, לשיעורים שעה ושתיים בכל יום לחכמת האמת. ואז בהמשך הזמן תהיה דעתם מתרחבת ושפע הצלחה יחול על הגיונם גם בגופי תורה (כלומר, נגלות התורה) וכח פלפולם ישגא ויגדל ברעיון זך והרחבת דעת" ("אגרות ראייה", ח"א עמ' פב).

"עיקר המגמה צריכה להיות הרמת קרן חכמת ישראל הפנימית, לשאוב אותה מכל מקום שהיא נשאבת, שלא תהיה נאבדת אפילו טפה מבור סיד זה" ("אגרות ראייה", ח"א דף ג).

בסיכום, הרב מורה דרך "לקבוע מסכת ברחבה לכל המקצוע הגדול של תורת הלב והמחשבה, לכל הלכות דעות שבתורה, מתחתית המדריגה של הלימוד המוסרי היותר נמוך וקל, עד רום פסגת המחשבה וכו' וסתרי תורה" ("אגרות ראייה", ח"א עמ' כו). ובכל זאת הוא מזהיר:

"אבל מאד מאד אנחנו חייבים בשמירת הסדר, וחלילה לדלג אף מדריגה קטנה, רק הכל כסדר" (שם).

וגם הזהיר שלא יקופח לימוד הראוי בגמרא ופוסקים, כמו שכתב שם לבנו הרצי"ה:

"חלק גדול ורשום ומצויין בכל יום ויום, אמנם רק חלק, כי ארבע אמות של הלכה הם היסוד, עיקר כח החיים שהכל עליו נבנה" (שם). "שלא תבזבז כחות ולימודים ההלכיים יותר מהמדה" ("אגרות ראייה", ח"א עמ' לז).

וכן כתב לאחיו:

"למגמר ולמסבר (בקיאות ועיון) לחזור על למודך בחשק ואהבה, לקנות ידיעה שלמה בגמרא פירוש רש"י ותוספות כסדרן, לעשות העיקר עיקר והטפל טפל. כי לא ראיתי חכם גדול באמת כי אם מאותם שמשמרים עיקר עסקם בתלמוד וראשונים, ללמוד ולחזור כסדרן ממש, ביחוד בראשית בכורי הילדות" ("אגרות ראייה", ח"א עמ' ז).

ובשנת תר"פ הרב הזהיר לרצי"ה, גם כאשר היה מעל גיל שלשים ומלמד לתלמידים:

"הלא זאת היא עבודת הקודש שגדולי ישראל בכל הדורות נתנו את נפשם עליו, לימוד הגמרא ובירור ההלכה ונטיית המשא ומתן של הפלפול וההערה הישרה המחדדת. וכו' ותזהר נא (בעת הגדת שיעור גמרא לתלמידים) מלהמשך יותר מדאי בעת הלימוד בעניני מחשבות מופשטות. אע"פ שאין ערוך ליקרת ערכן וכו' וכו'. ובכל זאת בודאי לא תזנח ג"כ את היסוד הפנימי, להרטיב את הנשמות הצעירות הללו בטללי חיים של קדושת חיי עם ה' והסתכלותו העליונה." ("אגרות ראייה", ח"ד עמ' מ).

עיין מאמר נפלא של הראי"ה בענין לימוד פנימיות התורה, ב"אוצרות הראי"ה"

(מהד' שנת תשס"ב, ח"ב עמ' 303-312).